บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ภาพยนตร์ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2438 โดยพี่น้องชาวฝรั่งเศสตระกูลลูมิแยร์ นั่นคือ Auguste และ Louis Lumiere ที่จัดฉายภาพยนตร์ครั้งแรก ณ ห้องใต้ดินร้านกาแฟ Grand Café ประเทศฝรั่งเศส (รักศานต์ วิวัฒน์สินอุดม, 2545, น. 3) และนับตั้งแต่ครั้งนั้นภาพยนตร์ก็ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายสู่ทั่วโลกรวมทั้งเอเชียด้วยเช่นกัน ในประเทศไทยนับจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 110 ปีที่ภาพยนตร์ปรากฏสู่สายตาของคนไทยเป็นครั้งแรกในฐานะของภาพยนตร์เร่ และมีพัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งมีการผลิตภาพยนตร์ที่เป็นฝีมือคนไทยเรื่องแรกเมื่อ พ.ศ. 2470 คือ “โชคสองชั้น” (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2547, น. 90) ซึ่งขณะนั้นภาพยนตร์มีลักษณะเป็นภาพขาวดำและไม่มีเสียง จนกระทั่งมีการใส่เสียงพากย์ ปรับปรุงด้านเทคนิคและเนื้อหามาจนถึงทุกวันนี้

ภาพยนตร์จัดได้ว่าเป็นหนึ่งในสื่อมวลชนที่มีคุณลักษณะพิเศษด้าน “ภาพและเสียง” ตลอดจนมี “ความก้ำกึ่งระหว่างสื่อเก่ากับสื่อใหม่” กล่าวคือ มีการใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง การแสดงและเนื้อหาจากสื่อในอดีต อาทิ ลิเก นิทานและการละคร ผสมกับสื่อใหม่ คือ เทคนิคของกล้องและการตัดต่อภาพ จึงทำให้ภาพยนตร์ได้รับความนิยมจากผู้ชมเป็นจำนวนมาก อีกทั้งไม่จำกัดเพศ วัย ชนชั้น เชื้อชาติ หรือพื้นที่ แม้แต่คนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ก็สามารถรับชมภาพยนตร์และเข้าใจได้ง่ายด้วยเช่นกัน (กำจร หลุยยะพงศ์, 2548, น. 2) ในส่วนของขั้นตอนการผลิต ภาพยนตร์ใช้เทคนิคการผสมระหว่าง “ความจริงกับจินตนาการ” กล่าวคือ มีการใช้ตัวละคร ฉาก หรือเหตุการณ์จริงมาผสมกับจินตนาการหรือทัศนคติของผู้สร้างภาพยนตร์ที่สอดแทรกลงไปทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ซึ่งทำให้เนื้อหาในภาพยนตร์เป็นประหนึ่งเรื่องจริงบนความฝันหรือความฝันบนเรื่องจริง

อย่างไรก็ตามหากกล่าวถึงภาพยนตร์ คนในสังคมส่วนใหญ่จะมองเป็นเพียงสื่อที่ให้ความบันเทิงและช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดในชีวิตประจำวันเป็นหลัก หากทว่าแท้จริงแล้วภาพยนตร์มีบทบาทหน้าที่มากกว่าการให้ความบันเทิง ดังที่กาญจนา แก้วเทพ (2545,น. 34-44) ได้รวบรวมการทำหน้าที่ของ “สื่อบันเทิง” ต่อบุคคลและสังคม ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของการละเล่นที่ให้ความบันเทิงแก่ประชาชนพร้อมทั้งการสะท้อนค่านิยมและทัศนคติในสังคม หน้าที่การครอบงำทางอุดมการณ์หรือถ่ายทอดอุดมการณ์หลักของสังคม หน้าที่เป็น “หลุมหลบภัยทางจิตใจ” ที่ช่วย

ผ่อนคลายความตึงเครียด หน้าที่แบบศาสนาสมัยก่อนที่ช่วยอบรมสั่งสอนศีลธรรม หน้าที่สร้างให้เกิดการใฝ่ฝันถึงสิ่งที่ดีงาม (utopia) และสุดท้ายหน้าที่ทดแทนอารมณ์ที่ขาดหายไปหรือบรรยากาศราบเรียบไร้อารมณ์ในชีวิตจริง เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าภาพยนตร์เป็น “สื่อบันเทิง” ประเภทหนึ่งที่มอบความสนุกสนานให้กับผู้ชม แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดและสะท้อนแง่มุมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน ซึ่งมีความน่าสนใจเป็นอย่างมากว่าภายใต้ความบันเทิงของภาพยนตร์จะมีมิติหรือมุมมองใดซ่อนเร้นอยู่บ้าง

Graeme Turner (กำจร หลุยยะพงศ์, 2547, น. 8-10) กล่าวว่า การศึกษาภาพยนตร์จะวิเคราะห์ 3 มิติ อันได้แก่ มิติพัฒนาการของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ มิติศิลปะ และมิติสังคม

มิติแรก ในการศึกษาด้านพัฒนาการของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ ภาพยนตร์ถูกมองเป็นเพียง “การตลาด” ที่มีเป้าหมายเพื่อหวังผลกำไรเท่านั้น ในขณะที่มิติที่สอง Ricciotto Canadu (บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา, 2533, น. 28) นักทฤษฎีและนักวิจารณ์ภาพยนตร์ชาวอิตาเลียน กลับมองภาพยนตร์ในฐานะ “ศิลปะแขนงที่เจ็ด” (The Seventh Art) อันเป็นส่วนผสมผสานของศิลปะหกแขนงที่เก่าแก่ คือ “ศิลปะว่าด้วยเนื้อที่” (art of space) ไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน สถาปัตยกรรมและการเต้นรำ และ “ศิลปะว่าด้วยเวลา” (art of time) อันได้แก่ ดนตรี การละคร และวรรณกรรม ซึ่งนักวิชาการทางด้านภาพยนตร์กลุ่มนี้มองว่า ภาพยนตร์เป็นศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยเปลี่ยนแปลงความจริงด้วยเทคนิคการตัดต่อและการเล่าเรื่องของภาพยนตร์

มิติสุดท้าย ภาพยนตร์ได้รับการยกย่องให้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ซึ่งนักวิชาการสาขาภาพยนตร์และสาขาอื่นเริ่มให้ความสนใจการวิเคราะห์ภาพที่ปรากฏในภาพยนตร์ โดยให้ทัศนะว่าภาพดังกล่าวอาจจะเป็นภาพที่สะท้อนความเป็นจริงในสังคม (reflection of society)

ต่อมาในยุค 1960-1970 เมื่อสำนักวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ได้ถือกำเนิดขึ้นมา ทำให้มีนักวิชาการบางกลุ่มเริ่มปรับเปลี่ยนแนวทางการศึกษาภาพยนตร์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยให้ความสำคัญต่อการเข้ารหัสความหมายของผู้สร้างภาพยนตร์และการถอดรหัสความหมายของผู้รับสาร เพื่อศึกษาถึง “อำนาจในการประกอบสร้างความหมาย” ระหว่างผู้สร้างภาพยนตร์กับผู้รับสารว่าในประเด็นใดบ้างที่ผู้สร้างภาพยนตร์หรือผู้รับสารมีอำนาจในการประกอบสร้างความหมาย ซึ่งผู้วิจัยสนใจศึกษาตามแนวทางดังกล่าว เพื่อเป็นประโยชน์ต่อวงการภาพยนตร์ไทยในการขยายการศึกษาด้านภาพยนตร์ตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ให้มีความแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

<u>จากภาพสะท้อนสู่การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมในโลกของภาพยนตร์</u>

การศึกษาเนื้อหาของภาพยนตร์ส่วนใหญ่นักวิชาการจะศึกษาตามแนวทางของทฤษฎีภาพสะท้อน (Reflection Theory) ที่มองสื่อทุกประเภทของสังคม ไม่ว่าจะเป็น ภาพมือแดงบนผนังถ้ำ ภาพฝาผนังในโบสถ์วิหาร ภาพของตัวละครในภาพยนตร์ ข่าว ละครโทรทัศน์ โฆษณา นวนิยาย เป็นต้น ทำหน้าที่ประดุจเป็น “กระจกส่องสะท้อนให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม” ดังนั้นวิธีที่เราจะมองเห็นความเป็นจริงในสังคม (social reality) นอกจากการเข้าไปสัมผัสด้วยตนเองที่มีข้อจำกัดด้านระยะทางหรือกาลเวลาแล้ว อีกวิธีการหนึ่งก็คือ การดูภาพที่ปรากฏในสื่อ (กาญจนา แก้วเทพ, 2548, น. 311) แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาสื่อตามแนวทางทฤษฎีภาพสะท้อน (Reflection Theory) มักจะถูกตั้งคำถามตลอดเวลาว่า ความเป็นจริงในสื่อนั้นบิดเบือนไปจากความเป็นจริงในสังคมมากน้อยเพียงใด

ผลจากการศึกษาภาพยนตร์ตามแนวทางของทฤษฎีภาพสะท้อน (Reflection Theory) กล่าวได้ว่า ภาพที่ปรากฏในภาพยนตร์มักจะบิดเบี้ยวไม่ตรงกันกับความเป็นจริง ดังกรณีของภาพยนตร์เรื่อง “JFK” (1991) และ “Nixon” (1995) ที่ถ่ายทอดเหตุการณ์จริงเกี่ยวกับประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ก็ไม่ได้ถ่ายทอดเหตุการณ์เหมือนจริงทุกประการ (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2546 อ้างถึงใน กำจร หลุยยะพงศ์, 2548, น. 5) หรือในงานวิจัยเรื่อง “การสร้างความหมายทางสังคมและการรับรู้ ‘ความเป็นจริง’ ในภาพยนตร์อิงเรื่องจริง” ของสุภา จิตติวสุรัตน์ (2545) ก็แสดงให้เห็นว่า แม้กระทั่งภาพยนตร์ที่ผู้สร้างกล่าวอ้างว่าเป็นภาพยนตร์ที่สร้างมาจากเรื่องจริง (based on a true story) ก็มีความผิดเพี้ยนจากความเป็นจริงขึ้นอยู่กับว่า “ใคร” เป็นผู้สร้างภาพยนตร์เรื่องนั้น

ในปัจจุบันมีภาพยนตร์ไทยจำนวนไม่น้อยที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากคนในสังคมเกี่ยวกับการประกอบสร้างความเป็นจริงในแง่ลบให้กับกลุ่มคนชายขอบและการนำเสนอเนื้อหาที่บิดเบือนจากความเป็นจริงในสังคม (social reality) ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์เรื่อง “แจ๋ว” (2547) ที่เน้นความบันเทิงและมีตัวละครหลักเป็นคนใช้ที่มาจากพื้นที่ชายขอบของประเทศไทย อีกทั้งมีการประกอบสร้างให้ชาวพม่าเป็นที่ตลกขบขันผ่านตัวละครสาวใช้ที่พูดภาษาไทยไม่ชัด ในขณะที่ “หนูหิ่นเดอะมูฟวี่” (2549) ที่แม้จะสร้างมาจากหนังสือการ์ตูนที่นักเขียนเป็นคนภาคอีสานและถ่ายทอดเรื่องราวความเชื่อ ความรู้ และประสบการณ์ต่าง ๆ ในดินแดนที่ราบสูง หากทว่าตัวละคร “หนูหิ่น” ที่เป็นตัวละครหลักกลับได้รับบทเป็นเพียง “คนใช้” ซึ่งถือได้ว่าเป็นการประกอบสร้างความหมายให้กับคนอีสานเป็นคนที่อ่อนด้อยในสังคมเมืองหลวง

ภาพยนตร์เรื่อง “รักจัง” (2549) เป็นภาพยนตร์อื้อฉาวอีกเรื่องหนึ่งที่นำเสนอเนื้อหาที่บิดเบือนจากความเป็นจริงในสังคม (social reality) กล่าวคือ มีการนำเสนอวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาที่ผิดเพี้ยน ล้อเลียนการสื่อสาร การแต่งกายและความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง ที่อาจส่งผลกระทบกลายเป็นปัญหาระดับชาติ ซึ่ง น.ส. หมี่แอ ชื่อมือ นักศึกษาจากชนเผ่าอาข่าสมาชิกกลุ่มมูลนิธิกระจกเงากล่าวถึงภาพยนตร์เรื่องนี้ว่า มีการล้อเลียนภาษาพูดของกลุ่มชาวเขาทำให้เป็นเรื่องตลกขบขัน นอกจากนี้ยังเอาเสื้อผ้าของเผ่าต่างๆ มาผสมกัน ซึ่งไม่ถูกต้องเพราะแต่ละเผ่ามีวัฒนธรรมของตัวเอง การที่สื่อล้อเลียนชาวเขานั้นมีผลกระทบถึงเด็กๆ ชาวเขา เพราะเมื่อเข้าไปเรียนหนังสือในตัวเมืองก็จะถูกล้อเลียนจากเพื่อน (“6 ชนเผ่าร้อง "รักจัง" ละเมิดศักดิ์ศรี,” ออนไลน์, 2549)

ในขณะที่ เหมันต์ เชตมี ผู้กำกับภาพยนตร์ ชี้แจงว่าไม่ได้มีเจตนาล้อเลียนหรือทำให้ชาวเขาเป็นที่ตลกขบขันแต่อย่างใด เพราะทุกอย่างในภาพยนตร์เป็นเรื่องที่สมมติขึ้นทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นตัวละครชาวเขา วัฒนธรรมเกี่ยวกับการปลูกป่าหรือการใช้ภาษาของตัวละคร ซึ่งเขามองว่าภาพยนตร์เรื่องนี้ไม่ได้ทำลาย “ชาวเขา” หากแต่เป็นการส่งเสริมพวกเขามากกว่า เพราะรู้สึกว่าเขาเก่งกว่าคนในเมือง มีหมอแผนโบราณที่เก่ง และสามารถอยู่ได้ทั้งที่ไม่มีโรงพยาบาล

จากคำชี้แจงของผู้กำกับภาพยนตร์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบหลายด้านในภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกผู้ผลิตภาพยนตร์ “ประกอบสร้าง” ความหมายและความเป็นจริงของ “คนชาย-ขอบ” ออกมาในรูปแบบของความบันเทิงเป็นหลัก โดยมีการรื้อถอนความหมายเดิมและประกอบสร้างความหมายใหม่ให้กับ “ชาวเขา” ซึ่งหากผู้รับสารไม่ได้มีประสบการณ์ตรงก็จะเชื่อและนำความหมายจากเนื้อหาของภาพยนตร์เก็บไว้ในคลังแห่งความรู้ (stock of knowledge) ของตนโดยเชื่อว่าภาพยนตร์เรื่องนี้ได้สะท้อนความเชื่อและตัวตนของ ”ชาวเขา” ออกมา หากทว่าผู้รับสารที่มีประสบการณ์จริงมารองรับก็จะปฏิเสธความหมายจากการ “ประกอบสร้าง” ของภาพยนตร์ทันที ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ผู้รับสารมีต้นทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ที่แตกต่างกันนั่นเอง

กำจร หลุยยะพงศ์ (2548, น. 4) กล่าวว่า สาเหตุของการนำเสนอเนื้อหาของภาพยนตร์ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงนั้น ประเด็นแรก คือ ข้อจำกัดด้านเวลาที่ภาพยนตร์ต้องนำเสนอในระยะเวลาอันสั้น คือ ไม่เกินสองชั่วโมง ซึ่งทำให้เรื่องราวและเหตุการณ์จำเป็นต้อง “ตัด” ให้สั้นและ “ย่นย่อ” ให้กระชับ ดังนั้น เนื้อหาบางส่วนจึงขาดหายไป

ประเด็นที่สอง คือ เมื่อภาพยนตร์ใช้ “การเล่าเรื่อง” ผ่านบุคคลหรือตัวละคร จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่มักจะเป็นแนวคิด หรือ “มุมมอง” ของคนเพียงคนเดียว ประกอบทั้ง “มุมกล้อง” ที่ใช้ถ่ายทำก็ผ่านสายตาของตัวละคร ดังนั้น ภาพเหตุการณ์บางเหตุการณ์จึงไม่ปรากฏหรืออาจถูกมองข้าม เช่น ภาพยนตร์เรื่อง “Pearl Harbor” (2001) ก็จะพบเห็นเฉพาะมิติของความเคียดแค้น

ชิงชังประเทศญี่ปุ่นที่รุกรานประเทศสหรัฐอเมริกา เพราะภาพยนตร์สร้างผ่านสายตาของคนอเมริกา เป็นต้น

ประเด็นสุดท้าย ภาพยนตร์เล่าเรื่องผ่านผู้กำกับ ดังนั้น แนวคิดหรือเนื้อหาส่วนใหญ่จึงย่อมผลิตมาจากมุมมองของผู้กำกับ

จากข้อถกเถียงถึงทฤษฎีภาพสะท้อน (Reflection Theory) ที่กล่าวว่า ภาพยนตร์ไม่ได้สะท้อนความเป็นจริงออกมาทั้งหมด จึงทำให้เกิดทฤษฎีใหม่ที่มาโต้แย้งความเป็นจริงในภาพยนตร์ นั่นคือ ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of Reality) ซึ่งทำให้การศึกษาด้านเนื้อหาของสื่อมวลชนได้เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ นักวิชาการสำนักวัฒนธรรมศึกษาสนใจแนวคิดเรื่อง “สื่อมวลชนกับกระบวนการสร้างความเป็นจริงทางสังคม” ที่เชื่อว่า “ความเป็นจริง” (reality) มิใช่สิ่งที่มีอยู่แล้วและรอให้นักวิชาการเข้าไปค้นพบ แต่ความเป็นจริงเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมา ซึ่ง “ความเป็นจริง” ในโลกนี้มีอยู่มากมาย และมนุษย์เราไม่สามารถที่จะสัมผัสหรือรับรู้ความเป็นจริงทั้งหมดได้ด้วยประสบการณ์ตรงทุกเรื่อง ดังนั้นมนุษย์จึงต้องสร้าง “โลกแห่งความหมาย” (world of meaning) หรือ “โลกเชิงสัญลักษณ์” (symbolic world) ขึ้นมาเพื่อที่จะอธิบายหรือให้ความหมายแก่ “ความเป็นจริง” โดยมี “ตัวกลาง” อันได้แก่สถาบันต่าง ๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา ฯลฯ ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงและโลกแห่งความหมาย ซึ่ง ”สื่อมวลชน” ก็จัดได้ว่าเป็น “ตัวกลาง” หนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยในการประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมา และสื่อมวลชนที่สามารถประกอบสร้างความเป็นจริงได้อย่างแนบเนียนคงจะหนีไม่พ้นสื่อมวลชนที่มีคุณลักษณะเด่นด้านภาพและเสียงดังเช่นสื่อภาพยนตร์นั่นเอง

<u>อัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ : “ความเป็นจริง” ในโลกของภาพยนตร์</u>

พื้นที่ภาคใต้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นคาบสมุทรที่ขนาบด้วยชายฝั่งทะเล 2 ด้าน คือ ทะเลอันดามันและทะเลอ่าวไทย นอกจากนี้ยังมีเทือกเขา ที่ราบลุ่ม ทะเลสาบ และลุ่มน้ำต่างๆ ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในภาคใต้แตกต่างกันออกไปตามลักษณะภูมิประเทศท้องถิ่น นั่นคือ ชุมชนชาวเขา ชุมชนชาวนา ชุมชนชาวเล และชุมชนเมือง แต่ก็ยังคงมีระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิต การค้าขาย จึงทำให้ชุมชนในภาคใต้มีลักษณะเป็นชุมชนเครือข่าย (Network Community) มากกว่าจะเป็นชุมชนหมู่บ้าน (Village Community) ที่โดดเดี่ยว ประกอบกับพื้นที่ภาคใต้ตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์แบบคาบสมุทร ทำให้มีลักษณะเป็นชุมชนเปิด มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม

ชนชาติอื่นที่เข้ามาค้าขายจนทำให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรม นอกจากนี้ สถานะของการเป็นชุมชนชายขอบที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐส่วนกลางทำให้ชุมชนหันมาแสวงหาทางรอดของชีวิตในรูปของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าที่จะรอรับความช่วยเหลือจากรัฐ เงื่อนไขเหล่านี้นี่เองที่ได้หล่อหลอมเป็น “ตัวตนและอัตลักษณ์ของคนและชุมชนในภาคใต้” และมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและวิถีแบบคนใต้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, 2548, น. 108-110)

จากงานศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ : บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร” ของณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ (2548, น. 108-110) กล่าวไว้ว่า แม้ว่าในภาพกว้างสังคมภาคใต้จะถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้คนมีฐานะทางเศรษฐกิจดี แต่เมื่อมองถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และคนในพื้นที่แล้ว คนและชุมชนในภาคใต้มักถูกมอง ตั้งคำถามและให้ความหมายในแง่ลบเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่ตั้งทางกายภาพของพื้นที่ที่อยู่ไกลจากส่วนกลาง เมื่อใช้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง บ่อยครั้งที่ถูกมองว่าห่างไกลความเจริญ เป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน นิยมความรุนแรง ดุร้ัน ไม่มีเหตุผล ชอบใช้กฎหมู่มากกว่ากฎหมาย เป็นต้น

การที่คนนอกพื้นที่ภาคใต้ใช้การแบ่งแยกเขา (them) และเรา (us) ถือเป็นการใช้อำนาจรูปแบบหนึ่งของคนกลุ่มใหญ่ในสังคมที่มีการกำหนดตัวตนหรือให้คำนิยามแก่คนกลุ่มน้อยในสังคม หรือกล่าวได้ว่าเป็นการเปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่น โดยการยกฐานะของตนเองให้ดูดีกว่าและเหนือกว่า ขณะเดียวกันก็ตัดสินคุณค่าของผู้อื่น (value judgement) ให้อ่อนด้อยลงด้วยเช่นกัน ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นคนภาคใต้โดยกำเนิดและมีความสนิทสนมคุ้นเคยกับคนภาคใต้เป็นทุนเดิม ทำให้รับรู้ได้ว่า “อัตลักษณ์” หรือ “ตัวตน” ของคนภาคใต้ที่อยู่ในการรับรู้ของคนในสังคมโดยทั่วไปอาจไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้องเสมอไป แต่อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์ (image) ดังกล่าวได้ถูกตอกย้ำจนกลายเป็นภาพสรุปเหมารวม (stereotyping) ที่คนนอกพื้นที่ “สร้างความหมายและตัวตน” ให้กับคนภาคใต้ขึ้นมา และสื่อกลางที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการตอกย้ำ “อัตลักษณ์” เหล่านี้ คือ สื่อมวลชน

การศึกษาถึงอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ที่ผ่านมาส่วนใหญ่ศึกษาตามกรอบทฤษฎีภาพสะท้อน (Reflection Theory) แทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเรื่อง “การกอบกู้อัตลักษณ์ชนบทใต้ในเรื่องสั้นของนักเขียนชาวใต้” ของ วิมลมาศ ปฤชากุล “ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของนักเขียนใต้” ของพิเชฐ แสงทอง หรือ “การนำปัญหาสังคมและสีสันท้องถิ่นภาคใต้มาใช้ในการ

แต่งเรื่องสั้นของกนกพงศ์ สงสมพันธ์" ของสุนิภา ไกรนรา (2542) ที่ศึกษาถึงภาพสะท้อนของชุมชนภาคใต้ผ่านวรรณกรรมของนักเขียนชาวใต้ในการมองสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าในบรรดาสื่อมวลชนทุกแขนง "สื่อภาพยนตร์" มีคุณสมบัติพิเศษในการตอกย้ำภาพลักษณ์ (image) ของชุมชนภาคใต้ได้เป็นอย่างดี อันเนื่องจากมีการควบผสมระหว่าง "ภาพ" กับ "เสียง" ที่มีลักษณะเสมือนจริงจนทำให้ผู้รับชมคล้อยตามเรื่องราวได้ง่าย หากทว่าข้อจำกัดด้านระยะเวลาในการนำเสนอของภาพยนตร์ ทำให้มีความน่าสนใจว่า การนำเสนออัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ที่ปรากฏในภาพยนตร์จะมีความเสมือนจริงมากน้อยเพียงใดในทัศนะของผู้รับสารชาวใต้ที่มีประสบการณ์ตรงรองรับ ซึ่งจากการติดตามข่าวคราวของวงการภาพยนตร์ไทยในกรณีของการนำเสนออัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ พบว่าผู้รับสารแสดงทัศนคติบางประการที่น่าสนใจ ดังกรณีตัวอย่างจากภาพยนตร์เรื่อง "**ไชยา**" ที่ผู้รับสารชาวใต้แสดงทัศนะไว้ดังนี้

> ...ดูแล้วก็จะซาบซึ้งใจในมิตรภาพของเพื่อนและได้รู้จักมวยไชยา มวยท้องถิ่นของทางภาคใต้ และรู้จักด้านมืดของวงการหมัดมวย แต่ทั้งนี้ตามเนื้อเรื่องทั้งสามคนจะเป็นคนใต้ จึงมีการใช้ภาษาใต้ในเรื่องพอสมควร ซึ่งสำหรับคนภาคอื่นก็ไม่มีปัญหาแต่อย่างใด เพราะมีคำบรรยายขึ้นมาให้อ่าน แต่สำหรับคนภาคใต้ แม้จะฟังออกเข้าใจอย่างไม่มีปัญหา แต่ก็คงอดจะขัดใจไม่ได้ เพราะแม้คำศัพท์จะตรง แต่ยังขาดความสมจริงเรื่องสำเนียง และการใช้ประโยค เพราะคนใต้มักจะมีย่อคำมากกว่านี้ สรรพนามก็มักจะไม่พูดซ้ำกันมากนักและพูดเร็ว... ("มิตรภาพลูกผู้ชาย," ออนไลน์, 2551)

ในขณะที่ผู้รับสารชาวใต้บางคนให้ทัศนะต่อภาพยนตร์เรื่อง "**มหาลัยเหมืองแร่**" ดังต่อไปนี้

> ดีค่ะ ภาพรวมดี เนื้อเรื่องไม่น่าเบื่อ ได้แง่คิด ตลก ยิ่งเราเป็นคนใต้ ตลกดีพูดเข้าถึงความหมายสำเนียงภาษาใต้ดีค่ะ พระเอกยังแสดงแข็งๆ นิดๆ แต่ก็โอเค นายจอนเก่งจัง เป็นฝรั่งพูดภาษาใต้ชัดมากกกก นายฝรั่งแสดงได้ดีค่ะ สนก็แสดงดี โดยรวมแล้ว ไม่ถึงกับดีมาก แต่ไม่เสียดายเงินค่ะ ("มหา'ลัยเหมืองแร่-วิจารณ์," ออนไลน์, 2548)

จากการแสดงทัศนะของผู้รับสารชาวใต้สามารถอธิบายได้ว่า ผู้รับสารที่มีประสบการณ์ตรงจะใช้โลกแห่งความเป็นจริง (world of reality) เป็นเกณฑ์ในการถอดรหัสความหมาย ซึ่งหากการเข้ารหัสของภาพยนตร์มีความผิดเพี้ยนไปจากโลกแห่งความเป็นจริง จะทำ

ให้ผู้รับสารถอดรหัสความหมายออกมาในลักษณะต่อต้านความหมายดังกล่าว ต่างจากผู้รับสารที่ไม่มีโลกแห่งความเป็นจริงมารองรับ ที่จะรับรู้ “ความเป็นจริงทางสังคม” จากสื่อมวลชนเท่านั้น

การศึกษาเรื่อง “ภาพยนตร์ไทยกับการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้” ใช้ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of Reality) เป็นแนวทางหนึ่งในการวิเคราะห์ความหมายที่ปรากฏอยู่ในภาพยนตร์ เพื่อศึกษาถึงการประกอบสร้างความเป็นจริงเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ของภาพยนตร์และการถอดรหัสของผู้รับสารชาวใต้ว่ามีลักษณะอย่างไร

ปัญหานำวิจัย

1. ภาพยนตร์ไทยประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้อย่างไร
2. ผู้รับสารชาวใต้ถอดรหัสความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ในภาพยนตร์ไทยอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ในภาพยนตร์ไทย
2. เพื่อศึกษาถึงการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารชาวใต้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ในภาพยนตร์ไทย

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ ตัวบท (text) และผู้รับสาร (audience) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตแยกย่อย ดังนี้

1. ในส่วนของ “ตัวบท” (text) ผู้วิจัยพบว่าปี พ.ศ. 2545-2548 เป็นช่วงที่วงการภาพยนตร์ไทยนำเสนออัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ออกมาหลากหลายมิติ รวมทั้งหมด 6 เรื่อง อันได้แก่ ตะลุมพุก มหาวาตภัยล้างแผ่นดิน (2545) โอเคเบตง (2546) ครูแก แรงรัก แรงอาถรรพ์ (2547)
ซาไกยูไนเต็ด (2547) มหาลัยเหมืองแร่ (2548) และเพื่อนสนิท (2548) ซึ่งผู้วิจัยคัดเลือกภาพยนตร์ไทย 2 เรื่องที่นำเสนออัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ “เพื่อนสนิท”

(2548) ภาพยนตร์ที่นำเสนออัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้จากสายตาคนนอกพื้นที่ และ “ครูแก แรงรัก แรงอาถรรพ์” (2547) ภาพยนตร์ที่นำเสนออัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้จากสายตาคนในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ของภาพยนตร์ทั้งสอง

2. ในส่วนของ “ผู้รับสาร” (audience) ที่ผู้วิจัยกำหนดให้กลุ่มตัวอย่างเป็นคนภาคใต้โดยกำเนิด หากแต่มีความหลากหลายในแง่ของประสบการณ์ความรู้ ซึ่งจากงานวิจัยของสุภา จิต-ติวสุรัตน์ (2545) พบว่า กลุ่มที่มีประสบการณ์ตรงจะถอดรหัสสารด้วยการปฏิเสธความหมายของผู้สร้างภาพยนตร์ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ผู้รับสารชาวใต้จะถอดรหัสในทิศทางที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้หรือไม่ ซึ่งการเลือกผู้รับสารที่มีความหลากหลายน่าจะเป็นผลดีที่ทำให้ได้รับข้อมูลกว้างมากยิ่งขึ้น

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1. การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม หมายถึง กระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นจริง” ของผู้สร้างภาพยนตร์เพื่อให้เกิดความหมายตามความต้องการของตนเอง โดยคัดเลือก “ความเป็นจริง” บางอย่างมานำเสนอให้กับผู้รับสารผ่านองค์ประกอบการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ อันได้แก่ โครงเรื่อง (Plot) ความขัดแย้ง (Conflict) แก่นเรื่อง (Theme) ตัวละคร (Character) ฉาก (Setting) และมุมมองของการเล่าเรื่อง (Point of view) รวมไปถึงลักษณะพิเศษของภาพยนตร์ อันได้แก่ เทคนิคด้านภาพและเสียง ซึ่งในขั้นตอนของการถอดรหัสความหมายผู้รับสารก็จะนำ “ประสบการณ์ผ่านสื่อ” มาต่อรองกับ “ประสบการณ์ตรง” ที่ได้ประสบพบเจอมาด้วยตนเอง สำหรับในงานวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ในภาพยนตร์ไทยสองเรื่อง คือ “เพื่อนสนิท” ที่ประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ผ่านสายตาคนนอกพื้นที่ และ ”ครูแก แรงรัก แรงอาถรรพ์” ที่ประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ผ่านสายตาคนในพื้นที่

2. อัตลักษณ์ หมายถึง การที่เรารับรู้ว่า “เราเป็นใคร” และ “เราเหมือนหรือแตกต่างจากผู้อื่นอย่างไร” ซึ่งเน้นอัตลักษณ์ในด้านการสื่อสารที่ว่า “อัตลักษณ์เกิดจากการประกอบสร้าง” และมีลักษณะที่ “ลื่นไหลอยู่ตลอดเวลา” มาใช้อธิบายเป็นหลัก ทั้งนี้พื้นที่ที่อัตลักษณ์ทำงานอยู่ก็คือ การสื่อสารผ่าน “ภาพลักษณ์” และ “ภาพตัวแทน” ความหมายในการรับรู้ตัวตนต่างๆ ในงานวิจัยครั้งนี้ การศึกษาภาพลักษณ์ของชุมชนภาคใต้จะใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์ 4 ด้าน ดังนี้

- ลักษณะภูมิประเทศ คือ ศึกษาลักษณะของฉากหรือบรรยากาศของพื้นที่ภาคใต้
- สภาพสังคม คือ ศึกษาวิถีชีวิตของคนในสังคมภาคใต้
- คนในชุมชน คือ ศึกษาด้านลักษณะทางกายภาพและบุคลิกลักษณะของคนภาคใต้
- วัฒนธรรม คือ ศึกษาด้านศิลปะวัฒนธรรมและการใช้ภาษาของคนภาคใต้

3. ชุมชนภาคใต้ หมายถึง ชุมชนที่อยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทย อันประกอบด้วย 14 จัดหวัด คือ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต กระบี่ นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

4. ผู้รับสารชาวใต้ หมายถึง ผู้คนที่ถือกำเนิดในจังหวัดทางภาคใต้ หรือที่ผู้วิจัยเรียกว่า “คนชายขอบ” เนื่องจากใช้เกณฑ์ที่ว่าอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของเมืองหลวง นั่นคือ กรุงเทพมหานคร ซึ่งผู้วิจัยเลือกมาใช้ในการศึกษา “ผู้รับสาร” ในภาพยนตร์

5. การถอดรหัสความหมาย หมายถึง การที่ผู้รับสารถอดรหัสความหมายจากการประกอบสร้างของภาพยนตร์ ซึ่งในกรณีนี้หมายถึง การที่ผู้รับสารรับรู้ “อัตลักษณ์” ของตนเองผ่านสื่อภาพยนตร์ว่า สื่อมีการประกอบสร้าง “ความหมายและตัวตน”ของตนอย่างไร ซึ่งในการถอดรหัสความหมายนั้นจะใช้เกณฑ์ของ Stuart Hall เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ซึ่งมี 3 รูปแบบ คือ

- จุดยืนแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ (Dominant-hegemonic position) คือ การที่ผู้รับสารรับรู้และเห็นด้วยกับที่ผู้ส่งสาร “สื่อ”ออกมา
- จุดยืนที่ผู้รับสารจะต่อรองความหมายใหม่ (Negotiated position) คือ การที่ผู้รับสารต่อรองความหมายของรายละเอียดปลีกย่อย เช่น “ยอมรับว่าเห็นด้วยกับผู้ส่งสาร แต่.....”
- จุดยืนที่ผู้รับสารจะตีความคัดค้านต่อต้านความหมายที่ผู้ส่งสารใส่รหัสมา (Oppositional reading) คือ การที่ผู้รับสารปฏิเสธสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการ “สื่อ”ออกมา

6. อำนาจในการประกอบสร้างความหมาย หมายถึง การที่คนกลุ่มใหญ่ในสังคมกำหนดหรือนิยามตัวตนคนกลุ่มน้อยในสังคม ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาภาพยนตร์ตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษาที่สนใจอำนาจระหว่างผู้สร้างภาพยนตร์กับผู้รับสารว่าในประเด็นใดบ้างที่ผู้สร้างภาพยนตร์หรือผู้รับสารมีอำนาจในการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยจะช่วยพัฒนาให้วงการภาพยนตร์ไทยเป็นพื้นที่หรือเวทีสื่อสารที่ก่อให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้สร้างภาพยนตร์กับเจ้าของวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างความสมานฉันท์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

2. ผลการวิจัยจะช่วยขยายการศึกษากระบวนการประกอบสร้างความเป็นจริงในภาพยนตร์หรือสื่อประเภทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นคนชายขอบในประเทศไทย

3. ผลการวิจัยจะช่วยขยายองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางด้านการสื่อสาร วารสารศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ฯลฯ